

МІМА І. В.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільно-правових дисциплін
(Криворізький факультет
Національного університету
«Одеська юридична академія»)

УДК 340.1

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ТРАНСФОРМАЦІЮ РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ

Досліджується процес формування різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем теорії держави і права; проведено аналіз релігійно-правових традицій в умовах процесів глобалізації та модернізації правової системи. Релігійно-правові традиції розглядаються як особливість ідеального і матеріального буття права у контексті уявлення про історичний розвиток правової системи, формування і реалізації правових норм, пізнання права суб'єктом права, відтворення правових приписів у вигляді правової поведінки, релігійно-нормативних витоків матеріального змісту позитивного права.

Ключові слова: *правова система, правова традиція, релігійно-правова традиція, глобалізація, інтеграція.*

Исследуется процесс формирования разных направлений объективного научного анализа проблем теории государства и права; осуществлен анализ религиозно-правовых традиций в условиях процессов глобализации и модернизации правовой системы. Религиозно-правовые традиции рассматриваются как особенности идеального и материального бытия права в контексте представлений об историческом развитии правовой системы, формирования и реализации правовых норм, познания права субъектом права, реализации правовых предписаний в виде правового поведения, религиозно-нормативных основ материального содержания позитивного права.

Ключевые слова: *правовая система, правовая традиция, религиозно-правовая традиция, глобализация, интеграция.*

The process of formation of the various areas of objective scientific analysis of problems of the theory of law; an analysis of the religious and legal traditions in terms of globalization and modernization of the legal system. Religious legal traditions are considered as characteristic of the ideal and the material being right in the context of understanding of the historical development of the legal system, the formation and implementation of legal norms, knowledge of law subject to the law, the laws of reproduction in the form of legal behavior, religious and legal origins of the material content of positive law

Key words: *legal system, legal tradition, religious and legal tradition, globalization, integration.*

Вступ. Сучасний етап світового розвитку характеризується поглибленням процесів інтеграції усіх сфер життя країн світу, перетворенням окремих соціально-правових явищ на явища системного характеру світового значення. Держава як безпосередній учасник глобалізаційних процесів визначає рівень та масштаби поширення інтегра-

ційних процесів та напрям їх розвитку. Процес глобалізації, з одного боку, передбачає можливість побудови глобального громадянського суспільства із загальними ціннісними орієнтирами та ідеологічними установками, високим рівнем соціальної мобільності, виникненням глобальної культури та глобалізацією суспільної свідомості. З іншого боку, глобалізація породжує тенденції та процеси, що негативно впливають на збереження національної самобутності, національних інтересів та національних інститутів.

Під час врегулювання глобалізаційних процесів та узгодження тенденцій розвитку, модернізації, трансформації права вчені активно спираються на загальносвітовий духовний спадок та використовують напрацювання власного національно-правового досвіду. Зокрема, вітчизняні та зарубіжні автори приділяли увагу розгляду: 1) окремих аспектів релігійних традицій та релігійного праворозуміння, спираючись на філософські, теоретичні та методологічні засади право розуміння – наприклад, праці М. Байтіна, О. Буткевича, А. Єременко, В. Козленко, М. Марченко, В. Нерсисянца, Ю. Оборотова, П. Оль, Н. Оніщенко, М. Палій, Н. Пархоменко, Р. Папаян та інших; 2) шляхів становлення та розвитку релігійного праворозуміння (в правових сім'ях або інших правових явищах, при порівняльній характеристиці) – зокрема, роботи Н. Азаркіна, Г.Дж. Бермана, Р. Давида, Х. Кетца, Л. Луць, А. Саїдова, О. Скакун, К. Цвайгерта та інших; 3) певних положень християнського, мусульманського, індуського, іудейського підходу у розумінні змісту та сутності правових традицій – це наукові праці Х. Бехруза, Д. Борового, М. Варьяса, В. Гордєєва, Л. Джерози, В. Дудченко, А. Журавського, Н. Крашеннікової, М. Лубської, М. Садагара, Л. Сюкіяїніна, В. Ципіна та інших. З огляду на зазначене, переважно вченими досліджувалися лише окремі аспекти релігійного праворозуміння та аналіз релігійної інтерпретації права, а тому існуючі загальнотеоретичні прогалини доводять необхідність детального дослідження релігійного трактування права, зокрема, через трансформування релігійно-правових традицій в історичному, типізаційному, цивілізаційному та міжнародному аспекті розвитку правової системи країни в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів світу.

Постановка завдання. З огляду на фрагментарний характер та відсутність комплексного дослідження релігійно-правових традицій у правовій системі України, актуальним та об'єктивно вмотивованим є переосмислення основних засад методології правових досліджень, яка б відповідала сучасному етапу правової реформи і становленню національного права в Україні. З огляду на зазначене, метою статті є подальша теоретична розробка сутності релігійно-правових традицій у правовій системі України, напрямів їх впливу на формування правових традицій та особливостей розвитку релігійних підходів до уявлень про право в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів світу.

Результати дослідження. Загальносвітовий духовний спадок містить емоційне сприйняття навколишнього світу (культуру), правила спілкування (мораль), ідеали та мотиви діяльності (ідеологія та релігія), систему регуляції суспільних відносин (норми права, правові та релігійні традиції), способи та форми передачі духовного спадку від покоління до покоління [7, с. 751]. З огляду на інтеграційні процеси, сучасний національний правовий спадок зазнає певної переоцінки окремих його положень, які суперечать об'єктивній дійсності, та виражається у зміні науково-правових парадигм, оновленні цінностей, що містяться у праві, відповідно до розвитку та становлення нових ідеалів права, пошуку ефективних правових способів регулювання суспільних відносин.

В умовах глобального світового розвитку теоретико-правові дослідження правових систем набувають значного поширення. Це сприяє виявленню тенденцій розвитку правових систем як минулого, так і сучасності, а також удосконаленню національного законодавства. На нормативному рівні особливого значення набуває публічно-правове забезпечення національних інтересів в умовах глобалізації, яке має передбачити збереження національно-культурної ідентичності правової системи України, шляхом розробки правових інститутів і норм з урахуванням менталітету та культурно-історичних цінностей. Досить важливим у зв'язку з цим є звернення уваги на релігійно-правові

традиції у праві, елементи правової культури та правової системи в цілому.

Глобалізаційні процеси на рівні правової системи неодмінно впливають на трансформацію правової культури у напрямі збагачення національної правової системи загальносвітовими правовими цінностями, взаємного обміну ціннісними структурними елементами правової культури, сукупним правовим досвідом. При цьому національна правова система може зазнавати суттєвих змін [2, с. 261]. Переважно інтеграційні процеси стосуються сфери позитивного права країн, що належать до романо-германської чи англо-американської правових сімей, адже на сьогодні домінуючою є західна традиція права, тому наявність загальних коренів та належність певної правової системи до західної культури надають більшої можливості для інтеграції та глобалізації. Спільність історичного розвитку різних суспільств у межах певної цивілізації є підґрунтям для існування у правових системах цих суспільств правових традицій, які охоплюють цивілізацію в цілому. При цьому правові традиції можуть містити загальні та особливі риси, характерні для певної правової системи (місцева специфіка викликана розвитком релігійних норм як джерел релігійно-правових традицій або самої правової системи). Крім того, прояв загальних рис правових традицій у праві різних країн є аналогічним, але не є тотожними. Наприклад, західне право, яке містить системи англо-американської та континентальної сімей, ґрунтується на спільності християнсько-правових традицій.

Можливість глобалізації міститься у самій сутності права, оскільки право є складною соціальною системою, відкритою для взаємодії з іншими соціальними системами та правовими системами інших держав. Різні національні правові системи мають відмінний зміст: істотне та неістотне, необхідне та випадкове, матеріальне та ідеальне тощо – і, відповідно, відрізняються типом форм права [6, с. 256]. При цьому процес уніфікації таких правових систем відбувається неоднорідно: спочатку запозичується форма, яка в подальшому наповнюється певним змістом.

Глобалізація права здійснюється через глобалізацію правосвідомості, позитивно-го права, джерел права, окремих видів юридичної діяльності тощо як складових елементів правової системи [11, с. 83]. При цьому рівень глобалізації правосвідомості залежить від рівня розвитку свідомості суспільства та соціальної групи. Свідомість є цілісним та безперервним явищем, яке динамічно відображає навколишнє середовище за різними видами: індивідуальним, колективним, суспільним, теоретичним, буденним, релігійним, політичним, локальним, регіональним, глобальним тощо. Позитивне право, як система формально-юридичних джерел, під впливом процесу глобалізації зазнає їх уніфікації у всіх правових системах світу [8, с. 17]. Проте ступень уніфікації джерел права кожної правової системи індивідуальний, зі збереженням національної особливості ієрархії формально-юридичних джерел права.

Існує загальний правовий простір, який впливає на всі правові системи незалежно від їх витоків – християнських, ісламських, індуїстських, конфуціанських, іудейських тощо. Інтеграційний вплив різних типів правових систем може відбуватись у таких формах, як: зближення, гармонізація, уніфікація, стандартизація та імплементація [5, с. 177]. Існування загального правового простору світу підтверджується спільністю мети, що стоїть перед будь-яким правопорядком. У свою чергу, єдність мети визначає єдині цінності, загальні для всіх правових систем, які б відмінності їх не розділяли. Це цінності збереження засад суспільства, підтримання миру, захисту духовної спадщини, забезпечення дії права. Єдиний правовий простір формується під впливом тих релігійно-правових традицій і цінностей права, які склалися в межах певного релігійного світогляду. Так, наприклад, право держав Європи, Північної та Південної Америки розвивалося в основному в руслі християнсько-правових цінностей та традицій свободи. Такі загальні духовні релігійно-правові традиції та цінності діють незалежно від їх визнання державою, ступеню відображення в законодавстві, значення церкви в суспільному житті.

Завдяки прийняттю християнства у менталітет українського народу були додані загальні для всієї Європи норми, традиції, структури. Обрання саме православної гілки християнства було пов'язано із загальним цивілізаційним шляхом розвитку суспільства та інтеграційними процесами того часу. Цим обґрунтовується та зумовлюється сприйняття національною правовою системою процесів інтеграції та глобалізації. В умовах трансформації правової системи, переоцінки багатьох історико-правових подій значення релігійно-правових традицій полягає в сукупності сталих та засвоєних правил та норм поведінки суб'єктів суспільних відносин як результаті певних умов існування та правової реальності [9, с. 424]. Завдяки релігійно-правовим традиціям комунікативні навички суб'єктів суспільних відносин точно узгоджені з функціонуванням соціальних інститутів. Нові релігійно-правові традиції структуруються та адаптуються відповідно до тих принципів, які сформувалися завдяки минулому досвіду розвитку правової системи.

Проблемою уніфікації національних правових систем у процесі глобалізації є національна психологія та її головний елемент – етнічний габітус, які зберігають особливості етносу протягом існування народу. Так, наприклад, визначальним фактором, що вплинув на формування давньоукраїнської цивілізації, є неоднорідність населення Київської Русі. При цьому кожне плем'я чи народ, що входили до складу стародавньої Київської Русі, принесли особливості власної організації суспільства. Фактор багатоетнічності стародавньої Київської Русі та наявність у кожного з етносів власної організації суспільства сформували своєрідну державність [3, с. 188]. Крім того, формуванню українського габітусу сприяла православна християнська віра, яка істотно вплинула на етнічну та соціокультурну самобутність.

Габітус – це система стійких набутих схильностей, які в подальшому використовуються індивідами як активна здатність вносити зміни в існуючі структури, як похідні установки, які породжують та організують практику індивідів [4, с. 23]. Релігійно-правові традиції можна розглядати як підґрунтя національного габітусу, тобто сукупність набутих схем релігійно-нормативного сприйняття, думок та дій, що функціонують як формуючі структурні елементи. Релігійно-правові традиції містять сукупність правил бажаної та необхідної релігійної поведінки індивіда (віруючого), які сприймаються індивідом (віруючим) як закономірні та обов'язкові для дотримання.

Правила поведінки, що визначаються та закріплюються в релігійно-правових традиціях засвоюються та відтворюються у процесі соціалізації індивіда як система зразків правомірної поведінки та є джерелом стабільності чи змін суспільних відносин. У різних країнах релігійно-правові традиції є різними, та навіть в одній і тій самій країні в різні періоди її історії релігійно-правові традиції відрізняються суттю та змістом, а також ступенем впливу на врегулювання суспільних відносин. Релігійно-правові традиції можна вважати особливим ідеальним соціокультурним утворенням, комплексом поведінкових програм, реалізація яких забезпечується етносоціальним досвідом.

Формування релігійно-правових традицій спирається на психічні та ментальні особливості суб'єктів суспільних відносин, визначаючи особливості їх поведінки, закріплюючи систему правил, звичок, які засвоюють у ході соціалізації. Так відбувається типізація правового досвіду, яка трансформується у пам'ять правової поведінки суб'єкта [1, с. 25]. Типізація релігійно-правових традицій, їх значимість для правової системи закріплюється у вигляді різних стереотипів правомірної поведінки, правової реальності в індивідуальному та колективному досвіді. Релігійно-правові традиції пов'язують суб'єкта суспільних відносин із попереднім поколіннями, історично-правовою пам'яттю, яка є механізмом збереження та відтворення у часі належної та необхідної поведінки суб'єкта.

Релігійно-правові традиції в умовах інтеграції правових систем є символічним механізмом упорядкування суспільних відносин, адже, з одного боку, містять глибинну національну ментальність, з іншого – є підвладними свідомим трансформаціям та змінам.

Як сукупність набутих та узгоджених правил поведінки, релігійно-правові традиції є структурованим відображенням соціальних умов, за яких вони набули розвитку, становлення та засвоєння. При цьому релігійно-правові традиції визначають рівень належної, необхідної та бажаної поведінки, а також певні способи сприйняття правової реальності; здатність вільно реалізувати на практиці засвоєний зміст релігійних норм, ідей, нормативних комунікацій, дій; встановлюють жорсткі межі дії та впливу приписів релігійних норм, обмежуючи їх вплив сферою суспільних відносин.

Релігійно-правова традиція – це категорія, яка характеризує особливість ідеального і матеріального буття права у контексті уявлення про його історичний розвиток. Тобто пояснює своєрідність правових явищ, їх особливість з огляду на історію їх виникнення і розвитку під впливом певних чинників, динаміку історичного буття правової системи, формування і реалізацію правових норм, пізнання права суб'єктом права, відтворення правових приписів у вигляді правової поведінки, релігійно-нормативних витоків матеріального змісту позитивного права тощо. Модернізація, інноваційність правової системи завжди має певне ідеологічне підґрунтя, яким виступає певний вид традиції [10, с. 61]. Так, базові традиції права країн Європи, зокрема християнсько-правові традиції, традиції римського права, традиції світськості тощо, відображають здатність релігійно-правової традиції трансформуватися, модернізуватися та оновлюватися з плином часу, набуваючи нових форм і проявів.

Різні форми впливу релігійно-правових традицій на право (відокремлення церкви від держави, паритетні стосунки держави і церкви, визнання та закріплення офіційної державної релігії на законодавчому рівні) пояснюють частковість чи неможливість повної імплементації релігійних норм правовими системи країн, що не належать до релігійно-традиційної правової сім'ї. При цьому в процесі глобалізації релігійно-правові традиції зазнають суттєвих змін щодо можливості дієвого та ефективного впливу на регулювання суспільних відносин: або трансформовання у факультативне (додаткове) джерело права (наприклад, у країнах мусульманської правової сім'ї визнання особливої мусульманської правової культури, детальна розробка окремих інститутів права у шаріаті, прийняття рішень шляхом консенсусу), або підвищення свого рівня загальнообов'язковості та нормативності у механізмі регулювання суспільних відносин (наприклад, країни слов'янського права, що належать до християнської правової спільноти, дедалі частіше звертаються до релігійно-правових традицій як національної правової спадщини).

Висновки. Отже, механізм взаємодії національних правових систем є проблемним у процесі глобалізації у зв'язку з невизначеністю та неузгодженістю з правовою реальністю релігійно-нормативних традицій у розумінні абстрактної категорії «механізм зближення національних правових систем». Дослідження релігійно-нормативних традицій надає можливість зрозуміти реальний вплив права на регулювання суспільних відносин, ступень його розвитку на рівні системи позитивного права та у вигляді відповідних моделей правової поведінки, що відображаються у свідомості індивідів та інших суб'єктів суспільних відносин.

Сучасні тенденції оновлення національної правової системи в напрямках ціннісної орієнтації характеризуються намаганням використання релігійно-правових традицій у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин з метою якісно нового впливу на правове життя суспільства, зумовлене міжнародними глобалізаційними процесами. Релігійно-правові традиції як правова категорія відображають своєрідність буття правової системи певної країни. Відновлення юридичного впливу релігійно-правових традицій у механізмі соціально-нормативного регулювання суспільних відносин сприятиме вдосконаленню національної правової системи та підвищить ефективність її функціонування. У процесі глобалізації та інтеграції правових систем релігійно-правові традиції, з одного боку, можуть бути перешкодою для успішного зближення, запозичен-

ня, імплементації правових досягнень суспільства, з іншого – сприяти правовій акумуляції та поверненню до дослідження і використання витоків національної правової системи (національної правової спадщини) у сфері вдосконалення розвитку правової системи.

Список використаних джерел:

1. Вовк Д. Християнська правова традиція як категорія теорії права / Д. Вовк ; наук. ред. О.В. Петришин. – Х. : Юрайт, 2013. – 64 с.
2. Богатырев В.В. Глобализация права : дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / В.В. Богатырев. – Владимир : ВЮИ ФСИН России, 2012. – 404 с.
3. Бойко О.П. Габітус та етносоціальний досвід / О.П. Бойко // Мультиверсум. Філософський альманах / Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди. – К., 2009. – Вип. 88. – С. 187–197.
4. Бурдье П. Структуры, габитус, практики / П. Бурдье // Современные социальные теории. – Новосибирск, 1998. – Т. 1. – Вып. 2. – С. 21–28.
5. Лафітський В.І. Правова держава і фактори її розвитку в порівняльно-правовому вимірі / В.І. Лафітський // Право України. – 2013. – № 3–4. – С. 169–182.
6. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации / М.Н. Марченко. – М. : Проспект, 2013. – 400с.
7. Правова доктрина України : у 5 т. // Загальнотеоретичні та історична юриспруденція / за заг. ред. О.В. Петришина. – Х. : Право, 2013. – Т. 1. – 976 с.
8. Стеценко С.Г. Глобалізація та право: національний вимір : монографія / С.Г. Стеценко, Л.О. Васечко. – К. : Атіка, 2012. – 312 с.
9. Удовика Л.Г. Трансформація правової системи в умовах глобалізації: антропологічний вимір : монографія / Л.Г. Удовика. – Х. : Право, 2011. – 552 с.
10. Хаустова М. Проблеми і перспективи розвитку правової системи України в умовах глобалізації / М. Хаустова // Вісник Національної академії правових наук України. – № 1 (76). – 2014. – С. 54–63.
11. Щетинин С.А. Правовая глобализация: понятие и основные формы (теоретико-методологические аспекты) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теория и история права и государства; история правовых учений» / С.А. Щетинин. – Ростов н/Д, 2009. – 192 с.

